

Салавей Г. (г. Брэст, БрДУ ім. А.С. Пушкіна)

КАНЦЭПТ «РЭШАТА»: ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ ЗМЕСТ

Рэшата – прадмет хатняга начыння, адно з найбольш устойлівых і архаічных значэнняў яго заснавана на прыпадабненні да неба. На Случчыне меркавалі, што дождж прасейваецца праз хмары, як праз сіта, калі сіта правецца, дождж ліе як з вядра.

Заўважым, што ё магічнай і мантычнай практыцы *рэшата* набывае функцыі прапускніка сакральнай і ўжо таму праўдзівай інфармацыі [3, с. 419].

У этымалагічным слоўніку падаецца лексема *рэшата*, якая паходзіць ад праславянскага **reseto* ці **resiti* «вязаць», адкуль пайшло «спляценне» [7, с. 479].

У гістарычным слоўніку беларускай мовы падаецца наступная даведка да лексемы *рэшата*: н. богъ... положил около себе тьму закровъ свои, и якобы решетоъ розъсевая воду со облакомъ въздушныхъ [4, с. 22].

На сучасным этапе развіцця мовы лексема *рэшата* мае наступныя значэнні
 1. *Рэч хатняга ўжытку для прасейвання мукі і пад. у выглядзе шырокага абруча з сеткай.* 2. *Агульная назва прыстасаванняў у зернеачышчальных, сартавальных і пад. машынах* [6, с. 578].

Тлумачальны слоўнік рускай мовы падае наступныя значэнні гэтай лексеме *Решето* – барабан с сетчатым дном, для просевки чего, крупное сито. Мучное сито состоит из обечайки, рогожки и обруча, которым рогожка нажимается на обечайку. Большое и весьма редкое решето для просевки зернового хлеба называют грохоты. Горное решето, род ящика, с дырчатым дном [5, с. 564].

Асаблівасць будовы рэшата знайшла адлюстраванне ў прыказках: звычайна пры ўвядзенні ў прыказку лексемы рэшата метафарызуецца паняцце многа/мала дзірак у рэшаце. Кожны дзень трэба рабіць нешта карыснае паслужыла асновай да прыказкі *У Бога дней не рэшата* [1, с. 282]. Калі пра чалавека гаварылі, як пра вялікага манюку, то казалі *У яго столькі праўды, колькі ў рэшаце вады* [1, с. 282]. Пра людзей розных па характары, становішчы ў грамадстве, здольнасцях гаварылі *Сітнік бердоніку – не таварыш* [1, с. 283]. Калі малады чалавек ці новы прадмет карыстаюцца большай павагай, чым стары ці ўсім вядомы, то пра яго кажуць *Харашо новае сітца, пакуль навісіцца; Новае сітца на калочку вісіць, а старое пад лаваю ляжыць* [9, с. 226].

У дыялектнай мове існуе некалькі разнавіднасцяў рэшата і адпаведна найменняў для іх называння: полусыцок – рэшата з лыкаў; сітка – густое рэшата; паўсітак – невялікае сіта [2, с. 203].

Згадаем, што ў сімваліцы *рэшата* ўяўляецца не толькі воблака, але і сонца, што адлюстравана ў беларускай загадцы *Вісіць сіта круглавіта, залатое, навітое*. Своеасабліва суаднесена сонца і сонечнае святло з рэшатам у «Сказе аб кары Божай за непачцівых адносін да сонца», які апавядае пра першае з'яўленне нябеснага свяціла. Быццам выпусціў яго Бог з запазухі, і пачалі дзівіцца ўсе людзі, а найбольш бабы. Пабеглі яны дахаты па сіты, але толькі «падымуць сіта да сонца, яно быццам і набярэцца святла, а толькі ў хату – няма нічога». Гэтая легенда знаходзіць семантычныя паралелі ў паўночнарускай традыцыі апісваць дамавіну як памяшканне, у якое «рэшатам святла нашошана», гэта значыць цёмна.

Дзеянне ж, замацаванае ў фраземе *насіць рэшатам сонца ў хату*, сталі разумець як *пустое, безвыніковае*. Сінанімічным вышэйназванаму фразеалагізму з'яўляюцца дастаткова папулярны выраз *Хто толькі жонцы верыць, той сітам ваду мерыць*. Існуюць і іншыя ўстойлівыя выразы з лексмай *рэшата*: *І рэшата хмелю не здолее падняць, Лье ваду ў рэшата, Яна ж у нас яшчэ ў рэшаце спіць, Адкаваліў дустку як рэшата, Крам як рэшата, Праўда як у рэшаце вады, Цячэ як рэшата, Шуміць як рой пчол у рэшаце, Пацілі Ціта па сіта – няма сіта, няма Ціта* [3, с. 419].

Відавочна, што ўтылітарная прызначанасць рэшата – у раздзяленні патрэбнага і непатрэбнага, карыснага і бескараснага. Тое, што засталася на рэшаце, адназначна станоўчае, вылучанае, неабходнае. Цікава, вада, якая затрымалася ў рэшаце, у народных уяўленнях служыла доказам праўдзівасці выказвання ці ўчынку.

Існуе вялікая колькасць загадак з лексмай *рэшата*, у аснову загадвання звычайна бярэцца будова рэшата – многа дробных дзірак: *Усё поле на дзірачках; Новая пасуда, а ўся на дзірках; Дзірак многа, а вылезці аднекуды; Дзерава новае, а ўсё ў дзірках; 3-пад ліпкі ідзе мяцеліца; Пад ліпкаю – сумяцель; У лесе расло, на полі расло, дадому прыйшло, бабамі трасло; Што пад нізам, тое мне, што наверху – табе (мука пад рэшатам); Чырычыкі па ліпаваму масту скачуць (Крупы ў рэшаце); Чого не абнясеш вакол хаты (Вады ў рэшаце)* [8, с. 318].

Рэштата можа выступаць як абярэг ад нячыстай сілы, які эксплуатае старазапаветную ідэю немагчымасці пералічыць незлічонае, атрымлівае функцыю прыстасавання, што забяспечвае асаблівае, пазабудзённае бачанне.

Літаратура

1. Аксамітаў, А. Прыказкі і прымаўкі : тлумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак з архіваў, кафедраўных збораў, рэд. выд. XIX і XX ст.ст. / А. Аксамітаў. – 2-е выд., дапрац. – Мінск : Бел. навука, 2000. – 320 с.
2. Аляхновіч, М.М. Дыялектны слоўнік Брэстчыны / склад. М.М. Аляхновіч [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.
3. Валодзіна, Т. Рэштата / Т. Валодзіна // Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўн. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 419.
4. Гістарычны слоўнік беларускай мовы : Т. 1–22 / рэдкал.: А.М. Булыка (гал. рэд.) [і інш.] – Мінск : Навука і тэхніка, 1982–2002.
5. Даль, В. Толковый словарь русского языка : современная версия / В. Даль. – Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 736 с.
6. Суднік, М. Р. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : Больш за 65000 слоў / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 1996. – 784 с.
7. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : в 5 т. / М. Фасмер; ред. Б.А. Ларина. – М. : Прогресс, 1964–1973.
8. Цішчанка, У. Свяці, свяці, сонейка. Творы беларускага фальклору / уклад. У. Цішчанка; рэд. савет А. Гурскі [і інш.]. – Мінск : Юнацтва, 1997. – 350 с.
9. Янкоўскі, Ф. Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Акадэмія навук БССР, 1957. – 452 с.